

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

آن بزرگ مرد تاریخ؛

آن یگانه دوران؛

آن سبز قامت سلاله رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم؛

آن علوی کلام؛

همو که پیامبر گونه بار دیگر در اوج تاریکیها و جهالتها پرچم قرآن را برافراشت و آن را حیاتی دوباره بخشید. همان مقتدای شهدا که به راستی اگر نبود تلاشهای امام گونه او از اسلام جز ظاهری بی محتوا چیزی باقی نمانده بود.

و تقدیم به:

آن بزرگ پرچمدار قرآن؛

آن علمدار عصر ظهور؛

و آن امیر قافله صبر و بصیرت؛

مقام عظمای ولایت و مرجعیت که در مکتب آن پیر جماران رشد یافت و در فراق آن یار سفر کرده چراغدار راهیان نور شد.

أَنَا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا

سوره مبارکه کهف / ۳۰

از مسئول محترم انتشارات جامعه القرآن الکریم و همه اساتید، قاریان و حافظان فرهیخته قرآن خصوصاً زحمات بی درغ همسر گرامی ام که مرا در نگارش و انتشار این مجموعه یاری نمودند تا بتوانم گامی هر چند کوچک در راستای خدمت به حافظان وحی بردارم خالصانه تشکر می کنم.

از خداوند متعال برای همه این عزیزان به ویژه استاد فرزانه، حافظ و قاری بین المللی حضرت ولی عصر، یوسف آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم، مهدی آل فاطمه (عجل الله تعالی فرجه الشریف به شمار آییم.

اجرکم عندالله

سیدابوالفضل میرابوالحسنی (حکیمی)

(۸۲/۹/۸ سال خدمت رسانی)

استان گلستان؛ شهرستان علی آباد کتول

فهرست کتاب

مقدمه حجت الاسلام طباطبایی

قرآن چراغ هدایت

فصل اول : شمیمی از روایات

فصل دوم : حفظ آیات

فصل سوم : تکرار محفوظات

فصل چهارم : مباحثه

فصل پنجم : چگونگی حفظ شماره آیات، نام سوره و اجزاء آن

فصل ششم : آیات مشابه و دوازده روش کلیدی

فصل هفتم : فوائد نوار ترتیل

منابع و مأخذ

مقدمه از استاد فرزانه، مؤسس جامعه القرآن الکریم حضرت حجت الاسلام و المسلمین سید محمدمهدی طباطبایی :

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم:
« إِذَا التَّبَسَّتْ عَلَيْكُمْ الْفِتْنُ كَقِطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ فَعَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ » (۱)

وقتی که استکبار بر جان و مال مردم این مملکت چنگ انداخته بود آن پیر مرداد، حضرت امام رحمه الله با استمداد از قرآن فریاد بر آورد و مردم با تاسی به آن سرو افراشته دست به دامان قرآن زدند که:
لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا (۲)

(۱) حضرت رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم فرمودند: هنگامی که فتنه‌ها مانند پاره‌های شب سیاه به شما روی می‌آورد به قرآن پناه ببرید.

اصول کافی / ج ۶ / ص ۳۸۶

(۲) خداوند هرگز سلطه‌ای برای کافرین بر مؤمنین ، قرار نداده است.

سوره نساء / آیه ۱۴۱

آنگاه که مرزهای میهن اسلامی مورد هجوم گرگ صفتان بعثی واقع گردید، آن جوانان سبز قامت سلاح در دست و با تکیه بر قرآن آنان را تا ابدیت راندند که:
الذین جاهدوا فینا لنهْدینهم سُبُلنا. (۱)

و اینک که بار دیگر دیو سیرتان فرشته نما با دامهای فریبنده، اما کشنده فرهنگی به سراغ این امیدهای آینده آمده‌اند باید باز هم به دامان قرآن آویخت و با تجمع برگرد این ریسمان محکم الهی خود را مصون ساخت که قرآن دژی است استوار که احدی را یارای نفوذ در آن نیست.
در این دوران که فتنه‌های دشمنان اسلام از هر سو جوانان پرشور مسلمان را نشانه می‌رود هیچ پناهگاهی مطمئن تر از فرهنگ قرآن نیست که :

هدی و رَحْمَةً و بُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ

در بررسی کتاب پیش رو که توسط قاری و حافظ کل قرآن حجت الاسلام حکیمی نگاشته شده است، دسته بندیها و شیوه‌های آن را اصولی و محکم و محتوای آن را بسیار مفید یافتیم.
با توجه به اینکه مطالب کتاب بر اساس تجربیات نویسنده که خود سالهاست از اساتید حفظ قرآن می‌باشد نگارش شده و تجارب دیگر حافظان نیز به آن ضمیمه گردیده است؛ برای علاقه‌مندان به حفظ قرآن پرفایده خواهد بود.

و السلام

من الله التوفیق

سیدمحمدمهدی طباطبایی

قم المقدسه - بهمن ۱۳۸۲

(۱) کسانی که برای ما جهاد کنند ما آنان را به راههای خود هدایت می‌کنیم. سوره عنکبوت / آیه

۶۹

(۲) قرآن هدایت و رحمت و بشارت برای مسلمین است. سوره نحل / آیه ۸۹

قرآن چراغ هدایت

مردم مسلمان ایران باید حفظ قرآن را جدی بگیرند ... و آن را به عنوان سرمایه‌ای بزرگ در زندگی خویش به کار گیرند.

مقام معظم رهبری

آری؛ کدام سرمایه بزرگتر از قرآن که متعالی‌ترین و منزه‌ترین کتابهای آسمانی است. آن کتاب عزیزی که تیرگی جهالت را از دلها زدوده است و تالو انوار تابناک بی‌نهایتش جانهای روان را به سوی خود می‌کشد.

کتاب شریفی که رایحه دلانگیز آن آلودگیهای وجودمان را شستشو داده و عطر دلافزایش غبار نسیان را مرتفع می‌سازد. اما؛ صد حیف که این سرچشمه فیاض هدایت و بشارت در میان ما غریب است. آن را همچون اشیاء زینتی به خط و جلد و حاشیه زیبا می‌آرئیم. اما از آیات زیبا و مفاهیم بلندش غافلیم.

وای بر ما روزی که در پیشگاه پروردگار قرار بگیریم و آن رسول همام، آن علت خلقت افلاک صلی الله علیه و آله و سلم از ما شکایت کند که یاربَّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا فرقان / آیه ۳۰ (۱)

(۱) پروردگارا قوم من قرآن را رها کردند.

و چه سخت است زندگی با دوری و غفلت از قرآن. آنکه از این نامه آسمانی و محتوای عرشیش غافل باشد همواره به دنبال آرامشی است که هیچگاه به آن دست نمی‌یابد چرا که وَ مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا سوره طه، آیه ۱۲۴ (۱)

(۱) و هر کس از یاد من روی گردان شود زندگی سخت و تنگی خواهد داشت.

و دردناکتر آنکه وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى طه/۱۲۴ (۲) آنکه کلام خدا را از یاد ببرد در قیامت فراموش می‌شود و خداوند به او نمی‌نگرد. او در تعجب از نابینایش سؤال می‌کند رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي إِعْمَى وَ قَدْ كُنْتُ بَصِيرًا طه / ۱۲۵ (۳) و پاسخ می‌شود كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيْتَهَا وَ كَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى طه/۱۲۶ (۴) و دیگر کدام دستاویز که برای نجات به آن چنگ اندازد و کدام شفیع که او را از آن مهلکه عذاب الهی رهایی بخشد.

اما چه کنیم تا در آن روز حسرت که همگان نیازمند شفاعتند مشمول شفاعت قرآن باشیم که فَإِنَّهُ شَافِعٌ مُّشَفَّعٌ وَ مَا حَلَّ مُّصَدِّقٌ أَصُولِ كَافِي، ج ۶، ص ۳۸۶

- ۱) و هر کس از یاد من روی گردان شود زندگی سخت و تنگی خواهد داشت.
- ۲) و روز قیامت او را نابینا محسور می‌کنیم.
- ۳) پروردگارا چرا مرا نابینا محسور کردی؟ من که بینا بودم!
- ۴) این به خاطر آن است که آیات من به تو رسید و آنها را فراموش کردی. امروز تو نیز فراموش خواهی شد.
- ۵) پیامبر مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: همانا قرآن شفاعت کننده‌ای است که شفاعتش پذیرفته است و نفرین کننده است که نفرینش مورد تصدیق است.

آنچه ما را از بهره‌مندان الطاف الهی می‌گرداند آن است که غبار غفلت از دل بزداییم، چشمانمان را با زلال آیات الهی بشوییم، جام جان را لبریز از شهد شیرین کلام خدا نماییم و با تلاوت، حفظ و عمل ره آیات قرآن در صف حافظان عامل قرار بگیریم که: « لا يُعَذَّبُ اللهُ قَلْبًا وَعَى الْقُرْآنِ » (۱) بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۷۸

۱) رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: خداوند قلبی را که ظرف قرآن باشد عذاب نمی‌کند.

مجموعه‌ای که پیش روست نگاهی است نو به شیوه‌های حفظ قرآن کریم در بررسی آنچه در مورد حفظ قرآن کریم نگاشته شده است به این نتیجه رسیده‌ایم که دسته بندی کامل و جامعی ندارد و نیز شامل همه موضوعاتی که یک حافظ قرآن باید بداند، نمی‌باشد. به همین دلیل بر آن شدیم تا کتابی در مورد حفظ قرآن بنگاریم که با شیوه‌ای دیگر به مطالب نگریسته و آن را دسته بندی کرده باشد؛ آن گونه که دستیابی به مسائل مورد نیاز برای رهپویان راه حفظ آسان‌تر باشد. امید آنکه مورد توجه و عنایت حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف واقع شود.

فصل اول:

شمیمی از روایات

قرآن شجره طیبه‌ای است که هر کس با آن انس بگیرد همواره از میوه‌های گوارایش بهره‌مند خواهد شد. (۱) این ذکر مبین در هر خانه‌ای وارد شود آن را سراسر نور خواهد کرد و در هر ذهنی جای گیرد آن را شکوفا خواهد نمود. جوانه‌های عقل در مکتب آن سرچشمه فیاض هدایت و بشارت رشد می‌نماید و قلب انسان به اقیانوس بی‌کرانه‌ای متصل می‌شود که کسی را یارای دستیابی به ساحل آن نیست. در بیان این حقیقت کدام کلام رساتر است از فرمایشات آن سید لولاک، آن مبین نور، اول حافظ قرآن، رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و ما از باب اختصار، به نام نامی ۱۴ معصوم پاک علیهم السلام تنها به ۱۴ گوهر از آن دریای مروارید خیز اکتفا می‌کنیم.

۱- ارزشمندترین ثروت معنوی:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: حَمَلَةُ الْقُرْآنِ هُمُ الْمُخْفُوفُونَ بِرَحْمَةِ اللَّهِ، الْمُتَبَسِّونَ نُورَ اللَّهِ، الْمُعْلَمُونَ كَلَامَ اللَّهِ مِنْ عَادَاهُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهُ وَ مَنْ وَالَاهُمْ فَقَدْ وَالَى اللَّهُ.

مستدرک الوسائل / ج ۴ / ص ۲۵۴

حافظان قرآن مشمول رحمت خدا، در برکنندگان نور خدا و آموزگاران کلام خدایند. کسی که با آنان دوستی نماید با خدا دوستی نموده است.

۲- بالاترین درجه:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: عَدَدُ دَرَجِ الْجَنَّةِ عَدَدُ آيِ الْقُرْآنِ. فَإِذَا دَخَلَ صَاحِبُ الْقُرْآنِ الْجَنَّةَ قِيلَ لَهُ: إِرْقَ وِ أَفْرَأ. لِكُلِّ آيَةٍ دَرَجَةٌ فَلَا تَكُونُ فَوْقَ حَافِظِ الْقُرْآنِ دَرَجَةٌ.

بحار الانوار / ج ۸۹ / ص ۲۲

تعداد درجات بهشت به تعداد آیات قرآن است، هنگامی که حافظ قرآن وارد بهشت می‌گردد به او گفته می‌شود: «بالا برو و قرآن بخوان. هر آیه رتبه‌ای دارد». پس بالاترین از مرتبه حافظ قرآن درجه‌ای نیست.

۳- همراه با انبیاء:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: إِنَّ أَكْرَمَ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ حَمَلَةُ الْقُرْآنِ. يَخْرُجُونَ مِنَ الدُّنْيَا كَمَا يَخْرُجُ الْأَنْبِيَاءُ. وَ يَحْشُرُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَ يَمْرُونَ عَلَى الصِّرَاطِ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَ يَأْخُذُونَ ثَوَابَ الْأَنْبِيَاءِ. فَطُوبَى لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَ حَامِلِ الْقُرْآنِ مِمَّا لَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْكِرَامَةِ وَ الشَّرَفِ.

بحار الانوار / ج ۸۹ / ص ۱۸-۱۹

گرامی‌ترین بندگان بعد از انبیاء علما و سپس حافظان قرآن هستند. مانند انبیاء از دنیا می‌روند؛ همراه انبیاء از قبرهایشان خارج می‌شوند به همراه انبیاء از صراط می‌گذرند و ثواب انبیاء را می‌برند. پس خوشا به حال پوینده راه علم و حافظ قرآن به سبب آن کرامت و شرافتی که نزد خدا دارند.

۴- بالندگی قدرت حافظه:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: مَنْ جَمَعَ الْقُرْآنَ مَتَّعَهُ اللَّهُ بِعَقْلِهِ حَتَّى يَمُوتَ.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۳۱۸

آنکه قرآن را گرد آورد خداوند تا هنگام مرگش وی را از عقلش بهره‌مند می‌سازد.

۵- پرچمداران اسلام:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: حَامِلُ الْقُرْآنِ حَامِلٌ رَأْيُهُ الْإِسْلَامِ مَنْ أُكْرِمَهُ فَقَدْ أُكْرِمَ اللَّهُ وَ مَنْ أَهَانَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۳۴۴

۶- با فضیلت‌ترین نعمت:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: مَنْ أَعْطَاهُ اللَّهُ حِفْظَ كِتَابِهِ فَظَنَّ أَنَّ أَحَدًا أُعْطِيَ أَفْضَلَ مِمَّا أُعْطِيَ فَقَدْ غَمَطَ أَفْضَلَ النِّعْمَةِ.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۳۱۷

هر کس که خداوند حفظ کتابش را به او اعطا کرده اگر گمان برد به کسی چیزی بهتر از وی داده شده است با فضیلت‌ترین نعمت را کوچک شمرده است.

۷- دوستان خدا:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: حَمَلَةُ الْقُرْآنِ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۲۹۵

حافظان قرآن دوستان خدایند.

۸- با ارزش‌ترین سرمایه:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: لَا يَنْبَغِي لِحَامِلِ الْقُرْآنِ أَنْ يَطْنَ أَنْ أَحَدًا أُعْطِيَ أَفْضَلَ مِمَّا أُعْطِيَ لِأَنَّهُ لَوْ مَلَكَ الدُّنْيَا بِأَسْرِهَا لَكَانَ الْقُرْآنُ أَفْضَلَ مِمَّا مَلَكَهُ.

مستدرک الوسائل / ج ۴ / ص ۲۳۷

برای حافظ قرآن سزاوار نیست گمان کند چیزی بهتر از آنچه به او داده شده (حفظ قرآن) به دیگری داده شده است زیرا اگر او مالک تمام دنیا می‌شد قرآن از آنچه او صاحبش شده بود برتر می‌بود.

۹- غنای فرهنگی:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: أَعْنَى النَّاسِ حَمَلَةُ الْقُرْآنِ مَنْ جَعَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي جَوْفِهِ.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۲۶۱

بی نیازترین مردم حافظان قرآن هستند. همان کسانی که خداوند متعال قرآن را در وجودشان جای داده است.

۱۰- احترام زمین:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: إِذَا مَاتَ حَامِلُ الْقُرْآنِ أَوْحَى اللَّهُ إِلَى الْأَرْضِ أَنْ لَا تَأْكُلِي لَحْمَهُ. قَالَتْ: إِلَهِي كَيْفَ أَكُلُ لَحْمَهُ وَ كَلَامَكَ فِي جَوْفِهِ.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۴۸۸

هنگامی که حافظ قرآن از دنیا می‌رود خدای تبارک و تعالی به زمین وحی می‌نماید که «گوشت بدن او را نخور!» زمین عرض می‌کند «پروردگارا! چگونه گوشت او را بخورم در حالی که کلام تو (قرآن) در قلب اوست.

۱۱- رضایت الهی:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيَغْضِبُ فَيَسَلِّمُ الْمَلَائِكَةَ لِعِزْبِهِ فَإِذَا نَظَرَ إِلَى حَمَلَةِ الْقُرْآنِ تَمَلُّاً رِضاً.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۴۸۴

همانا خداوند متعال خشمگین می‌شود و ملائکه تسلیم خشم او می‌گردند. پس هنگامی که حافظان قرآن را می‌نگرد سرشار از رضایت می‌شود.

۱۲- دعای مستجاب:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: مَنْ جَمَعَ الْقُرْآنَ فَإِنَّ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ دَعْوَةً مُسْتَجَابَةً إِنْ شَاءَ عَجَّلَهَا لَهُ فِي الدُّنْيَا وَ إِنْ شَاءَ إِذْخَرَهَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ.

کنز العمال/ج ۱/حدیث ۲۴۱۴

برای کسانی که قرآن را گرد آورد نزد خدای متعال یک دعای مستجاب است اگر (خدا) بخواهد در دنیا برایش مستجاب می‌کند و اگر بخواهد برای آخرتش ذخیره می‌نماید.

۱۳- حق شفاعت:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: لِحَامِلِ الْقُرْآنِ إِذَا عَمِلَ بِهِ فَأَحَلَّ خَلَالَهُ وَ حَرَّمَ حَرَامَهُ شَفَعُ فِي عَشْرَةِ أَهْلِ بَيْتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّهُمْ قَدْ وَجِبَتْ لَهُ النَّارُ.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۳۲۷

حافظ عامل به قرآن که حلال آن را حلال و حرام آن را حرام می‌شمارد فردای قیامت در مورد ۱۰ نفر از بستگانش حق شفاعت دارد که همگی آنها اهل آتشند.

۱۴- برتری الهی:

قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: فَضْلُ حَمَلَةِ الْقُرْآنِ عَلَى الَّذِي لَمْ يَحْمِلْهُ كَفَضْلِ الْخَالِقِ عَلَى الْمَخْلُوقِ.

کنز العمال / ج ۱ / حدیث ۲۲۹۹

برتری حافظ قرآن بر کسی که حافظ نیست مانند برتری آفریدگار بر مخلوق است.

آری؛ قرآن معجزه جاودان الهی است و چه معجزه وار است حفظ آن صحیفه جاودان در قلب و جان. قرآن کتیبه‌ای عرشی است و چه آسمانی است نفوذ آن در ذره ذره وجود هر انسان. به امید روزی که این هدایت ازلی و این بشارت ابدی میلیونها رهرو داشته باشد. (۱)

(۱) اشاره به فرمایش مقام معظم رهبری (حفظه الله تعالی): امیدوارم یک میلیون حافظ قرآن داشته

باشیم. (اصول و کیفیت حفظ قرآن کریم، کاظم گرامی، ص ۱۰۰).

فصل دوم:

حفظ آیات

راهی برای پیمودن (عوامل دوازده‌گانه مؤثر در حفظ قرآن)
قرآن کتابی ملکوتی و آسمانی است و حفظ آیه به آیه آن استمداد از خداوند عالم الغیب را می‌طلبد .
هنگامی که حافظ آن را در دست می‌گیرد با توکل بر ذات اقدس پروردگار و توسل به انوار الهی اهل بیت
علیهم السلام - همان قرآن‌های ناطق که بارگاهشان سجده گاه ملائکه الله است - نیت را خالص می‌کند
و با قلبی خاشع در برابر معشوق حقیقی با دعا و نیاز از درگاه بی‌نیاز آن را می‌گشاید و فضای ذهن خویش
را از عطر روح آن آکنده می‌سازد.

آشنایی با قواعد زبان این منشور وحی که همان عربی است دریچه‌ای برای درک عمیق‌تر کلام دلربای
محبوب فراروی حافظ خواهد گشود. و شیرینی این همنوایی با نوای یار آنگاه که با روخوانی صحیح و
تجوید نیکو آمیخته گردد افزون خواهد شد و جام جان حافظ را لبریز از عشق به این سخن شیرین و
شهد شکرین خواهد نمود و اگر این نغمه‌های دلنواز در فضایی مناسب طنین اندازد و نوشیدن جرعه
جرعه این سرچشمه رستگاری از سبوی قرآنی با رسم الخط مطلوب با تمرکز حواس عجین شود و همه
امور به محوریت نظم و برنامه ریزی جریان یابد لحظه لحظه انس با این صحیفه همیشه جاویدان
فراموش نشدنی خواهد بود.

نقطه شروع حفظ:

در آغاز برای توفیقات بیشتر و سهولت در حفظ شایسته است که کار از جای مطلوب آغاز نماییم.
سوره‌های آخر جزء سی‌ام قرآن کریم آسانتر از دیگر سوره‌قرآن حتی سوره‌های ابتدای همین جزء است. به
همین جهت حفظ آنها زمینه‌ای برای حفظ اجزاء دیگر است که بعضاً دارای سوره‌ها و آیه‌های طولانی
می‌باشند.

بنابراین پیشنهاد ما به خردسالان عزیز که آشنایی کمتری با قرآن دارند این است که حفظ را از انتهای
جزء سی‌ام - سوره به سوره یا صفحه به صفحه - آغاز نمایند. پس از اتمام جزء سی‌ام کار از جزء اول
ادامه پیدا کرده، تا جزء بیستم و نهم دنبال می‌شود.

لحاظ کردن این روش موجب اسانی حفظ برای نونهالان است که از قبل با بعضی از این سوره‌ها آشنا
هستند. و آنگاه که از این سوره‌های قبل با بعضی از این سوره‌ها آشنا هستند. و آنگاه که از این سوره‌های
زیبا که در ظاهر کوچک اما در باطن با عظمت هستند در نماز بهره‌برند لذت حفظ تا حدی برای آنها
محسوس خواهد شد.

و اما بزرگسالان که آثایی بیشتری با روخوانی قرآن دارند حفظ را از ابتدای قرآن شروع نموده به ترتیب
سوره‌ها تا آخر قرآن کار را دنبال کنند. اگر چه حفظ کردن از جزء سی‌ام و سپس ادامه دادن آن از جزء
اول تا بیست و نهم برای بزرگسالان بلامانع است.

نکته قابل توجه آن است که همانگونه که مرتبط کردن آیات در هنگام حفظ و تکرار آن در حافظه حایز
اهمیت فراوان می‌باشد، پیوند میان سوره‌ها و اتصال آنان هنگام حفظ و تکرار باید مورد توجه قرار گیرد و
جزء سی‌ام به علت داشتن سوره‌های کوچک و متعدد لازم است مورد تأکید بیشتری باشد.

چگونگی به ذهن سپردن سوره‌ها و آیه‌ها:

سوره‌های قرآن سه دسته‌اند: (۱) کوتاه (۲) متوسط (۳) طولانی

برای حفظ هر سوره پیش از هر چیز لازم است نام سوره به خاطر سپرده شود. در مرحله بعد باید آیات آن سوره را به ترتیب حفظ نمود تا سوره به پایان برسد. واضح است سوره‌های کوچک قرآن را - مانند سوره‌های جزء سی ام - می‌توان یک جا حفظ کرد اما حفظ سوره‌های طولانی و متوسط به این صورت ممکن نیست. بنابراین لازم است که این سوره‌ها را به صفحه به صفحه برای حفظ تقسیم کرده، آیات هر صفحه را جداگانه حفظ نمود و به آیات صفحه قبل متصل کرد.

همچنین آیات مبارکه قرآن به آیات کوتاه، متوسط و طولانی تقسیم می‌گردد.

شیوه حفظ آیات کوتاه

برای حفظ این دسته از آیات مانند اکثر آیات جزء سی ام می‌توان همه آیه را یکبار حفظ کرد. به این صورت که چندین بار کلمات آیه را تکرار کرد تا جایی که در حافظه ثبت شود.

نکته قابل توجه این است که حتی اگر کلمه یا جمله‌ای در آیه باشد که ذهن آشنایی نسبی با آن داشته باشد باز هم نیاز به تکرار دارد و نباید نسبت به تکرار آن بی تفاوت بود تا در ذهن تثبیت شود.

شیوه حفظ آیات متوسط و طولانی:

برخلاف آیات کوتاه برای سهولت در حفظ آیات متوسط و طولانی بهترین روش این است که این آیات به چند قسمت تقسیم شده، هر قسمت مانند آیه‌ای مستقل به حافظه سپرده شود. البته برای پیوند میان جملات آخر و حفظ آیات به ترتیب جملات، پس از حفظ هر قسمت از آیه بازگشت به بخشهای پیشین و با هم خواندن تمام قسمت‌های حفظ شده لازم است.

آنچه رعایت آن در تقسیم بندی این آیات ضروری است توجه به علامات صحیح وقف و ابتدا و جمله بندی بر اساس آن است.

مقدار حفظ آیات:

مقدار حفظ بسته به عواملی چون میزان علاقه، استعداد و فرصت افراد است که مهمترین و مؤثرترین عوامل میزان علاقه به حفظ می‌باشد.

مهم آن است که علاقه در طول زمان تقویت شود و تا پایان کار باقی بماند.

تجربه نشان داده است که عده‌لی با علاقه فراوان حفظ آیات را آغاز می‌کنند، اما به سبب عدم تقویت آن پس از مدتی کار را رها می‌کنند.

شیوه اصولی در کار حفظ آن است که ابتدا مقدار کمتری از آیات را در برنامه حفظ قرار دهیم و سپس با گذشت زمان، افزایش حفظ و اعتماد بر صحت آیاتی که در ذهن جای گرفته بر مقدار آنها بیفراییم.

برنامه‌ریزی موجب ثبت آیات با کیفیت عالی‌تر در حافظه خواهد شد. مثلاً می‌توانیم در آغاز حفظ نصف صفحه را در هر شبانه روز در برنامه خود قرار دهیم و پس از مشاهده موفقیت در انجام صحیح به ۱۰ سطر و سپس به مقدار بیشتر افزایش دهیم.

طبیعی است که حفظ مقدار زیادی از آیات در هر نوبت اثرات منفی بر کیفیت حفظ بر جای خواهد گذارد.

تأکید می‌شود حفظ قرآن کاری است که نیاز به صبر و دقت فراوان دارد. بنابراین باید از شتاب و عجله در آن پرهیز شود و آنچه باید ملاک قرار گیرد نظم و کیفیت مطلوب است.

مراحل هفت گانه حفظ

در کار حفظ لازم است حافظ قدم به قدم به ترتیب بر طبق اصول خاص پیش رود تا نتیجهٔ بهتری حاصل کند. اگر همهٔ مراحل به صورت کامل و به ترتیب رعایت شود در سهولت و تقویت حفظ بسیار مؤثر خواهد بود. آنچه در ادامه می‌آید بیان ترتیب این مراحل هفت‌گانه است:

مرحلهٔ اول:

روخوانی

اولین مرحله برای حفظ آشنایی مختصر و ابتدایی ذهن با آیاتی است که قرار است حفظ شود. برای این کار لازم است آن مقدار از آیات - مثلاً یک صفحه - چند بار از روی قرآن با دقت کامل به کلیهٔ الفاظ و حرکات به صورت معمولی یا ترتیل با صدای متوسط تلاوت شود.

مرحلهٔ دوم:

گوش سپردن به نوار ترتیل

پس از آن در صورت امکان صفحه‌ای را که بناست حفظ شود از نوار ترتیل گوش فرا داده شود تا یقین به صحت قرائت آیات حاصل گردد و در حفظ آنها اشتباهی حاصل نشود.

تذکره: افرادی که برای تلاوت صحیح آیاتی که می‌خواهند حفظ کنند دچار مشکل هستند بهتر است ابتدا از نوار ترتیل برای رفع اشکالات خود بهره‌مند شوند و با اطمینان از صحت قرائت آنچه در مرحلهٔ اول توضیح داده شد، انجام دهند.

مرحلهٔ سوم:

توجه به مفاهیم

گام سوم در تسهیل حفظ فراگیری ترجمه صفحهٔ مقرر است. فهم معانی این آیات علاوه بر تسهیل حفظ موجب لذت معنوی بیشتر و زمینه ساز آشنایی بیشتر با معارف عالیه قرآن خواهد بود.

اما لازم است برای حفظ بهتر، قرآن شما بدون ترجمه باشد و در یادگیری معانی از تفسیر یا ترجمه قرآن دیگری استفاده شود.

مرحلهٔ چهارم:

جمله بندی

پس از سه مرحله قبلی برای حفظ آیات طولانی و متوسط باید آنها را با توجه به علامات صحیح وقف و ابتدا به صورت دقیق و صحیح جمله‌بندی کرد. برای این کار می‌توان از نوار ترتیل یا اساتید مجرب یاری جست.

مرحلهٔ پنجم:

تکرار

انجام مراحل مذکور موجب تقویت توانایی ما در حفظ شده آمادگی بهتری را برای حفظ آیات در ما ایجاد می‌کند. اکنون نوبت به حفظ آیات می‌رسد. فرض می‌کنیم هر بار می‌خواهیم یک صفحه از قرآن را به خاطر بسپاریم. خردسالان این کار را کلمه به کلمه یا چند کلمه به چند کلمه و بزرگسالان آیات کوتاه را آیه به آیه و آیات متوسط و طولانی را مطابق همان جمله بندی که قبل از این انجام داده‌اند آغاز نمایند، و در حفظ آیات ارتباط میان کلمات و جملات را رعایت کنند. برای حفظ کردن باید با توجه عمیق و نگاه همهٔ کلمات مورد نظر را همراه با حرکات صحیح آنها چند مرتبه تکرار کرد تا وارد حافظه گردیده، به صورت صحیح ثبت شود.

نکته قابل ذکر این است که هنگام تکرار آیه برای حفظ، نباید فقط به مرور ذهنی یا گوش دادن به نوار ترتیل قناعت شود بلکه تلفظ کلمه به کلمه آیات نقش مؤثری در به خاطر سپردن آنها خواهد داشت. البته رعایت وقف و ابتدا - حتی الامکان - در هنگام حفظ بر حسن کار خواهد افزود و عجین نمودن آن با قواعد زیبایی تجوید و صوت دلربا و لحن دلنشین زینت بخش قرآن خواهد بود.

مقدار تکرار آیات بستگی به عوامل مختلف دارد. از جمله:

(۱) قدرت حافظه و استعداد افراد:

ممکن است عده‌ای با ۳ بار تکرار و برخی با ۵ بار تکرار یا بیشتر در حفظ مسلط شوند.

(۲) آسانی و سختی آیات:

طبیعتاً آیاتی با کلمات سخت‌تر نیاز به تکرار بیشتری خواهند داشت.

(۳) میزان آشنایی ذهن با واژه‌ها و کلمات آیه:

هر چه انس افراد با آیات قرآن پیش از حفظ بیشتر باشد حفظ برای آنها سهل‌تر خواهد بود و نیاز به تکرار و وقت کمتری خواهد داشت مهم این است که تکرار به اندازه‌ای باشد که پس از آن آیه مورد نظر صحیح، با تسلط و کیفیت عالی و به راحتی تلاوت شود.

بنابراین حفظ صحیح آیات مبتنی بر تکرار به اندازه کافی و به صورت دقیق و اصولی می‌باشد.

مرحله ششم:

استحکام

اکنون برای حصول اطمینان از حفظ کامل و بدون نقص و اشتباه آیه مورد نظر، قرآن را بسته، آن را چند بار از حفظ تلاوت می‌کنیم تا اشکالات احتمالی مرتفع شده، آیه محفوظ در ذهن مستحکم گردد.

مرحله هفتم:

ارتباط

پس از اطمینان از صحت حفظ آیه اول سراغ آیه دوم رفته، با همین کیفیت به خاطر می‌سپاریم. آنگاه بین این دو آیه ارتباط برقرار کرده آنها را با یکدیگر از حفظ قرأت می‌کنیم. با این ترتیب ادامه می‌دهیم تا صفحه به پایان برسد. آنگاه همه آیات صفحه را با رعایت ارتباط بین آنها چند بار از حفظ می‌خوانیم تا کاملاً در ذهن جای گیرد از آنجایی که موضوع بعضی آیات یکی بوده و در معانی با یکدیگر مرتبط می‌باشند می‌توان به کمک مفهوم این نمونه از آیات ارتباط لفظی بین آنها را به خاطر سپرد.

اگر تعداد آیات یک صفحه زیاد باشد لازم نیست هنگام حفظ همه آیات صفحه به آیه اول پیوند داده شود. مثلاً صفحه‌ای که دارای ۱۵ آیه می‌باشد می‌توانیم آیات آن را ۵ تا ۵ تا حفظ کرده‌ع میان آنها ارتباط برقرار نماییم، سپس روی پیوند میان کلیه آیات صفحه کار کنیم.

اگر بعد از حفظ تمام صفحه ابتدای آیات صفحه را (چند کلمه اول آیه) در ذهن یادآوری نماییم به ارتباط دقیق آیات در حافظه کمک کرده‌ایم.

ارتباط باید میان صفحات و سوره‌ها نیز برقرار گردد. به این صورت که پس از اتمام حفظ هر صفحه آخرین آیه آن به اولین آیه صفحه بعد متصل می‌شود و با پایان یافتن حفظ هر سوره آخرین آیه آن به اولین آیه سوره بعد پیوند می‌یابد.

این کار موجب این خواهد شد که هرگاه می‌خواهیم آیه‌ای را بخوانیم آیه بعد بلافاصله به ذهن بیاید و با اتمام هر صفحه، آیات صفحات بعدی و با تمام شدن هر سوره، سوره‌های بعدی فراموش نشود.

مطلبی که بسیار حائز اهمیت است و باید برای حفظ آیات مدّ نظر قرار گیرد این است که در جای جای قرآن میزان و ملاک تسلّط بر آیات را سوره حمد بدانیم. تا آیه‌ای را به صورت دقیق حفظ نکرده‌ایم به سراغ آیه‌های بعد نرویم، تا صفحه‌ای را با اطمینان حفظ نکرده‌ایم صفحه بعد را شروع ننماییم، تا سوره‌ای را در ذهن کاملاً ثبت نکرده‌ایم حفظ سوره دیگر را لحاظ ننماییم. همچنین اگر سعی شود آیاتی را که در هر نوبت حفظ کرده‌ایم برای فرد دیگری ارائه دهیم صحت محفوظات خود را تقویت نموده‌ایم و از اعتماد به نفس بیشتری برخوردار خواهیم بود. استمرار و دقّت شرط رسیدن به مقصود است. سطحی و ضعیف حفظ کردن موجب می‌شود ثبت آنها رد حافظه نیز ضعیف باشد و همین امر ممکن است زمینه فراموشی آیات را به وجود آورد.

فصل سوم:

تکرار محفوظات

تنها حفظ آیات برای حافظ کفایت نمی‌کند، بلکه پس از حفظ مرحله مهمتر و اساسی‌تری وجود دارد که اگر حافظ به آن نپردازد حاصل آن همه تلاش را از دست خواهد داد و آن مرحله تکرار محفوظات است. از آنجا که حفظ آیات با همه شرایط آسان‌تر از تکرار و نگهداری آیات است؛ مرور آیات نیاز به برنامه ریزی صحیح و اراده قوی‌تر از اراده اولیه دارد.

نکته مهم این است که - همچنان که در مبحث تکرار برای حفظ گفته شد و اینجا نیز تأکید می‌شود - میزان تکرار آیات به جهت ثبت شدن در حافظه بسته به قدرت حافظه و استعداد، مقدار آشنایی ذهن با واژه‌ها و کلمات قبل از حفظ و آسانی و سختی آیات است.

بعضی ممکن است نیاز به تکرار کل محفوظات در یک هفته داشته باشند، برخی هر ۱۰ روز برایشان کافی است و عده‌ای دیگر حتی ۱۵ روز نیز برایشان کفایت می‌کند. طبق فرمایش قرآن «بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ» القیامه / ۱۴ انسان به حال خودش آگاه است. لذا باید حافظ خویش را بیازماید تا متوجه شود چه مقدار تکرار برای عدم فراموشی ضرورت دارد.

در هر حال هر چه محفوظات در طول زمان کمتری مرور گردد حافظ از آمادگی بیشتری برخوردار می‌شود. با گذشت زمان و تثبیت بیشتر آیات در حافظه مدت تکرار نیز وسعت می‌یابد. مثلاً اگر اوایل حفظ ۱۰ روز برای مرور همه محفوظات کافی بود با گذشت چند سال ممکن است ۲۰ روز نیز برای مرور کفایت کند.

به طور کلی تکرار آیات در سه بخش انجام می‌شود:

- ۱) تکرار همه محفوظات گذشته که بر آنها مسلط شده است در مدت حداقل یک هفته. مثلاً کسی ۴ جزء را قبلاً حفظ کرده و مسلط شده و محفوظات جدیدش نیز ۵ صفحه است باید ۴ جزء را حداقل در طول یک هفته کاملاً مرور کند یعنی هر روز تقریباً ۱۲ صفحه.
- ۲) تکرار حداقل ۵ صفحه از صفحات جدید یک بار در ۲۴ ساعت به صورت دقیق، تا به این وسیله بر این صفحات نیز تسلط پیدا شود و به محفوظات پیشین ملحق گردد.
- ۳) تکرار آخرین صفحه حفظ شده بعد از گذشت چند ساعت ۳ بار در ۲۴ ساعت و ادامه این روش تا چند روز. این امر موجب تثبیت این آیات در حافظه می‌گردد. نکته مهم این است که فاصله زمانی بین حفظ آیات جدید و مرور آنها نباید زیاد شود؛ زیرا این امر موجب فراموشی بیشتر خواهد بود.
- ۴) البته با گذشت زمان و رفع اشکال آیات بخش دوم و سوم، تسلط نسبی بر این آیات حاصل شده، به بخش اول ملحق خواهند شد و همان روش تکرار در آنها اجراء می‌گردد.
- ۵) آنچه در این برنامه ریزی اهمیت دارد این است که افزایش کمیّت نباید موجب غفلت از تکرار محفوظات قبلی و ضعف آنها شود. مثلاً کسی که در سوره بقره مسلط است و حفظ سوره آل عمران را آغاز می‌کند نباید با غفلت از مرور سوره بقره آن را به فراموشی بسپارد.
- ۶) بنابراین هر قدر کمیّت آیات بیشتر شود باید با صرف وقت و توجه بیشتر کیفیت حفظ را همچنان بالا برد و اگر این سه برنامه به صورت مجزا دنبال شود نتیجه بهتری خواهد داشت.

دقت کنید:

- (۱) مرور محفوظات بر اساس نظم و استمرار نتیجه بخش خواهد بود. یک حافظ بهتر است تکرار آیات را همچون حفظ آنها - مطابق ردیف و نظم سوره‌ها دنبال کند. کسانی که قسمتی از قرآن را بدون نظم انتخاب کرده، تکرار می‌کنند. مثلاً روزی از سوره آل عمران، روز دیگر سوره مائده و روز بعد از سوره بقره به نتیجه مطلوبی دست نمی‌یابند.
 - (۲) در هنگام تکرار سعی کنیم آیات را با ترتیل، و با رعایت قواعد وقف و ابتدا و تجوید همراه با صوت و لحن زیبا و از حفظ تلاوت کنیم.
 - (۳) هنگام تکرار آیات - همانطور که در بخش حفظ تذکر داده شد - آیات تلفظ گردد و فقط به مرور ذهنی و استماع نوار ترتیل اکتفا نشود. البته به کار بردن این موارد (مرور ذهنی و نوار ترتیل) برای تقویت آیات حفظ شده استفاده می‌گردد.
 - (۴) در هنگام تکرار، حافظ باید با تکیه بر حافظه خود آیات را تلاوت نماید و در وهله اول از آن استفاده نکند. آنگاه اگر با مشکلی مواجه شد و سعی او در رفع آن چاره‌ساز نبود به قرآن مراجعه کند. البته معنای این کلام آن نیست که همیشه هنگام مرور از نگاه به قرآن دریغ داشته باشیم، بلکه گاهی برای به یاد سپاری موقعیت و جایگاه دقیق کلمات و آیات نیازمند رجوع به قرآن هستیم.
 - (۵) اشکالاتی که هنگام تکرار ایجاد می‌شود - مثلاً فراموشی ابتدا و انتهای آیه، در هم آمیختن برخی آیات مشابه با یکدیگر، جابجایی آیات یا کلمات، حذف شدن برخی کلمات یا جملات یا آیات - اولاً نوشته و به خاطر سپرده شود، ثانیاً در وقت مستقل و به طور اختصاصی و به صورت مضاعف تکرار شود تا کم‌کم ضعفها بر طرف گردد.
- بنابراین هر بار تکرار باید زمینه‌تثبت عمیق‌تر آیات در حافظه را پیش از تکرار بعدی به وجود آورد.

فصل چهارم

مباحثه:

الف) جایگاه مباحثه:

گاهی ممکن است انجام دادن حفظ و تکرار به تنهایی و بدون کمک فرد دیگر منجر به اشتباهاتی - مانند جایجایی کلمات یا اشتباه در اعراب - شود همچنین این مسئله ممکن است موجب بی نظمی در برنامه حفظ و تکرار و در نتیجه عدم اعتماد به صحت محفوظات گردد.

برای رفع این اشکالات وجود یک هم مباحثه (فردی که به کمک او آیات حفظ و تکرار کردند) که او هم حافظ قرآن باشد؛ موجب تقویت حفظ و مرور آیات شده، زمینه جدیت و تسلط بهتر و کاملتر را فراهم می‌سازد.

در کنار این مسئله ارتباط مداوم با اساتید مجرب و مجالس و محافل قرآنی و شرکت در مسابقات حفظ برکات فراوانی خواهد داشت.

ب) طریقه مباحثه:

برای تنوع و نشاط بهتر در بحث شیوه‌های گوناگونی را می‌توان آزمود، به عنوان مثال:

۱) صفحه به صفحه: آن جزئی را که می‌خواهید بخوانید صفحه به صفحه تقسیم کنید. یک صفحه را شما و صفحه دیگر را هم مباحثه‌تان تلاوت کند و دیگری با سکوت کامل آن را استماع نماید.

۲) آیه به آیه یا چند به چند آیه؛ مثلاً ۱۰ آیه، ۱۰ آیه

۳) در سوره‌های کوچک سوره به سوره

دقت کنید:

۱) قبل از مباحثه مقدار مطلوب برای بحث معین شود تا هر کدام از هم مباحثه‌ها با تمرین قبلی و آمادگی نسبی در بحث حضور پیدا کنند.

۲) در تلاوت آیاتی که جدید حفظ شده یا مشکل‌تر است دقت و تأمل بیشتری به کار رود و از شتاب در بحث پرهیز گردد.

۳) پرسش آیات در ابتدا یا انتهای بحث خصوصاً محفوظات جدید و آیات مشکل و رفع اشکالات اهمیت بسزایی در احاطه بهتر بر محفوظات خواهد داشت.

۴) به ذهنی سپردن اشتباهات ایجاد شده در مباحثه و یادداشت کردن آنها و تمرین و تکرار بیشتر در وقت دیگر زمینه تدریجی و بر طرف شدن آنها را ایجاد خواهد کرد.

فصل پنجم

چگونگی حفظ شماره آیات، نام سوره و اجزاء قرآن:

هدف اصلی از تلاوت قرآن آشنایی با معارف عالی و بلند آن است که حفظ متن آیات زمینه ساز خوبی برای این هدف اساسی است. اما، در کنار حفظ آیات امور دیگری وجود دارند که حفظ آنها اگر چه ضروری نیست ولی خالی از منفعت نیز نمی‌باشد، که از آن جمله حفظ شماره آیات، شماره اجزاء قرآن و نام سوره‌هاست.

از جمله فوائد شماره آیات هنگام استدلال به آیات است که برای آدرس دادن آنها مفید خواهد بود. برای حفظ این شماره‌ها روشهای مختلفی وجود دارد که ما ۳ شیوه را بر می‌شماریم. اگر چه توجه به هر یک از روشها ثمر بخش خواهد بود اما به نظر می‌رسد مورد اول از سایر موارد مؤثرتر باشد.

(۱) فرض می‌کنیم که شماره آیه جزء خود آیه است. همانطور که برای حفظ آیه چندین بار آن را تکرار می‌کنیم در ادامه آن شماره را هم تکرار نماییم تا همراه با آیه مورد نظر در ذهن ثبت شود. هنگام مرور نیز پس از تلاوت هر آیه شماره آن را ذهنی یا لفظی متذکر شویم تا شماره هر چه بهتر در خاطر جایگزین گردد.

نکته قابل تأکید این است که بهتر است شماره آیات هنگام حفظ به خاطر سپرده شود، در غیر این صورت فراگیری آن مشکل خواهد شد.

(۲) شماره تمام آیات حفظ نمی‌شود. بلکه مثلاً شماره‌های ۱- ۵- ۱۰ - ... را به ذهن می‌سپاریم، آنگاه با محوریت شماره‌هایی که حفظ کرده‌ایم و سنجیدن سایر شماره آیات با آنها آنچه حفظ نشده نیز در ذهن جای خواهد گرفت. مثلاً سوره مبارکه فجر را که دارای ۳۰ آیه است به ۶ قسمت تقسیم می‌کنیم. سپس فقط با حفظ و ملاک قرار دادن شماره‌های ۱، ۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۵، ۳۰ توانایی به خاطر سپردن و تسلط بر کلیه شماره آیات تدریجاً حاصل می‌شود.

حفظ شماره آیات اول و آخر هر صفحه، یا آیات اول و آخر هر داستان و موضوعات مختلف دیگر موجب تقویت این روش می‌گردد.

(۳) هنگام حفظ، شماره آیه را همراه با چند کلمه ابتدایی آیه روی کاغذ می‌نویسیم و آنگاه با تمرین مستمر آن را به حافظه می‌سپاریم. سپس برای استحکام این شماره‌ها در ذهن هنگام تکرار همراه با یادآوری آیه، شماره آن را نیز در خاطر مرور می‌کنیم.

حفظ نام سوره و شماره جزء به مراتب آسان‌تر از شماره آیات است. برای حفظ این موارد فقط کافی است که هنگام حفظ و تکرار توجه کنیم این آیات در چه سوره و چه جزئی قرار دارند. دقت کنید:

(۱) فایده حفظ دقیق شماره آیات، نام سوره‌ها و اجزاء قرآن این است که اگر شماره آیه، نام سوره و جزء مربوط به آن بیان شود آیه مورد نظر در ذهن متبلور خواهد شد. طبیعی است در ابتدای کار این امر مشکل خواهد بود. اما با گذشت زمان و تمرین مداوم مشکلات رفع می‌شود.

(۲) سؤال از شماره آیات، نام سوره‌ها و شماره اجزاء مخصوصاً در ابتدای حفظ توسط شخص دیگر تأثیر بسزایی در استحکام حفظ آنها دارد.

(۳) فراگیری شماره حزب، صفحه و خط بیشتر جنبه نمایشی دارد و به علت عدم کاربرد مطلوب به تعلیم آنها توصیه نمی‌شود.

فصل ششم:

آیات مشابه و دوازده روش کلیدی

قرآن کریم شامل آیاتی است که شباهتهایی با یکدیگر دارند و همین امر گاه موجب اشتباه حافظ و در هم ریختن آیات می‌شود. این شباهتها ممکن است بین دسته‌ای آیات با دسته دیگر، آیه با آیه، جمله با جمله، کلمه با کلمه ابتدای آیات و انتهای آیات باشد.

لذا بهترین و اصلی‌ترین راه برای تسلط بر آنها این است که چندین برابر آیات دیگر تمرین و تکرار شوند تا با گذشت زمان در حافظه مستحکم‌تر شوند.

اما؛ همراه این شیوه از برخی از روشهای دیگر برای سهولت در کار می‌توان بهره جست که ۱۲ روش مؤثر ذکر می‌شود. به کار بستن هر یک از این روشها در جای خود مفید خواهد بود:

(۱) توجه به سیر لفظی آیات:

مثال:

... وَ ارْزُقْنَا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (المائدة/۱۱۴)

... وَ ارْحَمْنَا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ (المؤمنون/۱۰۹)

شاهد مثال بر روی کلمات « الرّازقین » و « الرّاحمین » است. ممکن است کلمات آخر در این دو آیه و خیلی از آیاتی که نظیر آنها هستند. جابه‌جا شده و به جای دیگر تلاوت شوند.

به خاطر سپردن مطابقت « الرّازقین » با « وارزُقْنَا » و « الرّاحمین » با « وارْحَمْنَا » از حیث لفظ و هماهنگی آنها با یکدیگر موجب می‌شود کلمه دیگری جایگزین آنها نشود.

(۲) توجه به مفاهیم:

مثال: وَ كَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِيثُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ ... وَ اللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ (آل عمران/۱۴۶)

فَاتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (آل عمران/۱۴۸)

شاهد مثال: « وَ اللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ » و « وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ » توجه به مفهوم آیه اول پیوند میان ابتدا و انتهای آیه را برقرار کرده مانع از اشتباه آن با آیه دوم می‌شود. زیرا در ابتدای آیه سخن از کسانی است که به پیامبران ایمان آورده‌اند و همراه آنان را در مسیری که انتخاب کرده‌اند سست و ضعیف نمی‌کند؛ که اینها همان مصداق صابرانند. پس در انتهای آیه می‌فرماید: « وَ اللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ».

(۳) در نظر گرفتن ابتدا و انتهای آیات مشابه:

مثال:

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ... كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (الأنعام/۱۲۵)

وَ مَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَ يَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ (يونس/۱۰۰)

شاهد مثال جملات انتهای آیات است که ممکن است گاه جابجا شوند. اما توجه به ابتدای آیات مانع از این اشتباه خواهد شد. زیرا در ابتدای آیه اول کلمه « الله » ذکر شده، بنابراین انتهای آیه نیز شامل این

کلمه شریفه است که « یَجْعَلُ اللهُ » می‌باشد. اما در ابتدای آیه دوم این کلمه بیان نشده و انتهای آن نیز کلمه « الله » را ندارد و « یَجْعَلُ الرَّجْسَ » می‌باشد.
۴) در نظر گرفتن قبل و بعد از آیات مشابه:

مثال:

تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ تُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ... (آل عمران/ ۲۷)
يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ يُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ... (الحديد/ ۶)
شاهد مثال: « تُولِجُ » و « يُولِجُ »

اگر آیات ما قبل را بررسی کنیم، مشاهده خواهیم کرد که در آیه ۲۶ سوره آل عمران نیز افعال به صورت مخاطب بیان شده‌اند. « تُؤْتِي الْمُلْكَ ، وَ تَنْزِعُ الْمُلْكَ » بنابراین در آیه ۲۷ این سوره نیز فعل « تُولِجُ » می‌باشد، اما آیه ۵ سوره حدید به شکل غایب بیان شده است: « لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ ... » بنابراین فعل آیه ۶ نیز در این سوره « يُولِجُ » خواهد بود.

۵) حفظ شماره آیات و توجه به ترتیب آنها:

مثال:

وَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ ... (التوبه: ۵۶)

يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ ... (توبه: ۶۲ و ۷۴)

شاهد مثال: « واو »

برای اینکه در ابتدای آیات اشتباه رخ ندهد شماره آنها را به خاطر می‌سپاریم که آیه ۵۶ با حرف « و » آغاز می‌شود؛ اما آیات ۶۲ و ۷۴ بدون « و » می‌باشند. همچنین در نظر گرفتن ترتیب و نظم آیات در این قسمت از جابجایی مشابهات جلوگیری می‌کند.

۶) در نظر گرفتن موضوع آیات:

مثال:

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (القصص/ ۵۶)

... هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (الأنعام/ ۱۱۹)

شاهد مثال: « بِالْمُهْتَدِينَ » و « بِالْمُهْتَدِينَ »

ممکن است انتهای این دو آیه هنگام تلاوت جابجا شوند که به جای « الْمُهْتَدِينَ »، « الْمُعْتَدِينَ » و یا بالعکس خوانده شود. اما در نظر گرفتن موضوع آیه اول - که « هدایت » است - حافظ را متوجه می‌کند که انتهای آیه نیز چیزی مناسب با آن می‌باشد. بنابراین آیه با « الْمُهْتَدِينَ » پایان می‌پذیرد.

۷) توجه به وقف و ابتدا:

مثال:

... وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ الْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (النحل/ ۷۸)

... وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ (الملك/ ۲۳)

شاهد مثال: « لَعَلَّكُمْ » و « قَلِيلًا مَا »

برای جابجا نشدن این دو کلمه با هم توجه به علامت روی هر کدام می‌تواند راهگشا باشد. به این صورت که به ذهن می‌سپاریم آیه‌ای که در آن علامت « لا » (وقف ممنوع) واقع شده « لَعَلَّكُمْ » و آیه‌ای که علامت « صلی » (وصل بهتر است) دارد « قَلِيلًا مَا » تلاوت می‌شود.

۸) مطابقت مشابهاً و یادداشت موارد تفاوت:

مثال:

كَذَلِكَ نَسْأَلُكَ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ (الحجر/۱۲)

كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ (الشعراء/۲۰۰)

شاهد مثال: « نَسْأَلُكَ » و « سَلَكْنَاهُ »

می‌توان با یادداشت این دو کلمه - که در این آیات با هم تفاوت دارند و مرور آنها هر چند وقت یکبار ، پس از مدتی بر این دو آیه تسلط پیدا کرد و اشتباه ایجاد شده میان آنها را رفع کرد.

۹) توجه به نام و ترتیب سوره‌ها:

مثال:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ... وَ النَّصَارِي وَ الصَّابِئِينَ ... (البقره/۶۲)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ... وَ الصَّابِئُونَ وَ النَّصَارِي ... (المائده/۶۹)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ... وَ الصَّابِئِينَ وَ النَّصَارِي ... (الحج/۱۷)

شاهد مثال: « وَ النَّصَارِي وَ الصَّابِئِينَ » ؛ « وَ الصَّابِئُونَ وَ النَّصَارِي » ؛ « وَ الصَّابِئِينَ وَ النَّصَارِي ».

گاهی آیه‌ای در یک سوره مشابهاً در سوره‌های دیگر دارد. در این موارد یکی از روشهایی که می‌تواند مؤثر واقع شود توجه به نام و ترتیب سوره‌ها و تطابق آنها با آیات مربوطه در ذهن می‌باشد.

تذکر: در مواردی که آیات سور مختلف به صورت دسته‌ای با یکدیگر شباهت داشته باشند - مثلاً داستان واحد با تعابیر مختلف بیان شده باشد - نیز به کار بردن همین شیوه مطلوب است.

۱۰) ایجاد علامت اگر چه دارای مفهوم نباشد:

مثال:

... ثَوَابًا وَ خَيْرٌ عَقْبًا (الكهف: ۴۴)

... ثَوَابًا وَ خَيْرٌ أَمَلًا (الكهف: ۴۶)

... ثَوَابًا وَ خَيْرٌ مَرَدًّا (مريم : ۷۶)

شاهد مثال: کلمات « عَقْبًا »، « أَمَلًا »، « مَرَدًّا »

برای عدم اشتباه و جایابی در مورد این آیات، می‌توان حرف ابتدایی این کلمات را - به ترتیب آنچه در قرآن آمده - در کنار هم قرار داده، از ترکیب آنها کلمه « عام » را تشکیل داد. به این صورت می‌توان همیشه به ذهن سپرد که آیه اول با حرف « ع »، آیه دوم با حرف « الف » و آیه سوم با حرف « م » است و دیگر این کلمات جایجا نخواهند شد.

۱۱) آشنایی با علم صرف و نحو:

مثال:

... وَ إِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ (البقره/۴۵)

... وَ إِنَّ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ... (البقره/۱۴۳)

شاهد مثال: کلمات « لَكَبِيرَةٌ » و « لَكَبِيرَةٌ »

در آیه ۴۵ سوره مبارکه بقره کلمه « لَكَبِيرَةٌ » خبر « إِنَّ » می‌باشد و خبر « إِنَّ » مرفوع است. اما در آیه ۱۴۳ این کلمه خبر برای « كَانَتْ » واقع شده است. بنابراین منصوب می‌باشد.

توجه به این قاعده علم نحو عدم اشتباه آنها خواهد شد.

(۱۲) استفاده از کتاب معجم المفهرس:

کتاب مذکور به قلم محمد فؤاد عبدالباقی به رشتهٔ تحریر در آمده است. در این کتاب الفاظ قرآن طبق حروف اصلی و به ترتیب حروف الفبا جمع آوری شده‌اند. با مراجعه به این کتاب می‌توانیم نسبت به مکان آیهٔ مورد نظر (شمارهٔ آیه، شمارهٔ سوره، نام سوره‌ای که آیه در آن واقع شده است) اطلاع حاصل کنیم. از آنجایی که شیوهٔ نگارش به گونه‌ای است که بسیاری از آیات مشابه در کنار هم با ترتیب سوره‌ها نگاشته شده‌اند؛ یک حافظ می‌تواند با توجه به دسته بندی کتاب هر چه بیشتر بر آیات مشابه مسلط شود. تذکر: گاهی هنگام تلاوت به جای آیهٔ مورد نظر، مشابه آن را می‌خوانیم در حالی که جایگاه آیهٔ مشابه را نمی‌دانیم. در این موارد مراجعه به این کتاب می‌تواند مشکل را رفع کند.

فصل هفتم

فوائد نوار ترتیل:

استماع دوره‌های کامل نوار ترتیل که توسط قراء متخصص با رعایت قواعد تجوید و اصول فن قرائت تلاوت گردیده برای حافظ قرآن علاوه بر اجر اخروی، دارای فوائد بسیاری است. مواردی از آن را در این بخش بر می‌شماریم.

(۱) ارتقاء در مبانی قرائت:

استماع دقیق آیات از نوار همراه با توجه عمیق به شیوه صحیح قرائت قاری، تدریجاً توانایی اجرای صوت، لحن، تجوید و وقف و ابتدای بهتر را برای حافظ ایجاد می‌نماید و او را یاری می‌کند که حفظ را با قرائت زیبا توأم نماید.

(۲) اطمینان از صحت حفظ:

گاهی ممکن است هنگام حفظ، برخی کلمات به صورت نادرست در حافظه ثبت شود. برای ممانعت از این مسأله نوار ترتیل می‌تواند نقش یک معلم را ایفا نماید. به این ترتیب که پیش از آغاز حفظ با گوش دادن آیات مورد نظر از نوار ترتیل شکل صحیح آنها را به خاطر می‌سپاریم.

البته استفاده از نوار در این مرحله نباید به گونه‌ای باشد که فقط با تکیه بر نوار و فاغ از نیروی حافظه آیات را حفظ کنیم؛ به این صورت که آن قدر نوار را گوش دهیم که آیات در ذهن ثبت شوند؛ زیرا این شیوه صحیح و مطلوبی نیست. بلکه به کار بردن نوار در این مرحله تنها به جهت اطمینان از صحت به خاطر سپاری آیات است.

(۳) تقویت محفوظات:

همانطور که یک حافظ می‌تواند از نوار برای اطمینان از صحت حفظ استفاده ببرد، می‌تواند در جهت تقویت محفوظات نیز از آن استفاده کند.

گفتیم که حافظ پیش از حفظ کردن نوار ترتیل را استماع می‌کند. برای تقویت حفظ نیز پس از آنکه آیات را به خاطر سپرد، یک یا چند بار دیگر همان مقدار از نوار را گوش می‌دهد تا به این ترتیب آنچه حفظ نموده هر چه بهتر و مستحکم‌تر در ذهنش نقش ببندد.

(۴) اطمینان از صحت تکرار:

گاهی هنگام تکرار محفوظات ممکن است مشکلات متعددی پیش بیاید. مثلاً آیه‌ای فراموش شود. یکی از اموری که می‌تواند مانع از این مشکلات شود استماع دقیق نوار ترتیل است.

البته تکرار آیات لازم است فقط با تکیه بر حافظه باشد، اما در عین حال استفاده از نوار ترتیل می‌تواند به عنوان مقدمه‌ای برای مرور بسیار مفید باشد و زمینه را برای استحکام محفوظات فراهم نماید. مثلاً پیش از مرور جزء یک، نوار مربوط به این جزء را با دقت گوش می‌دهیم، سپس جزء اول را با تکیه بر حافظه از ابتدا تا انتها تکرار می‌نماییم.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم؛ ترجمه حضرت آیت الله مکارم شیرازی
۲. پرهیزکار، شهریار؛ چگونه قرآن را حفظ کنیم؟
۳. حسینی، سیدمجتبی، سیمای حافظان نور
۴. قاسمی، داوود؛ حافظان نور
۵. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی
۶. گرامی، کاظم؛ اصول و کیفیت حفظ
۷. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار
۸. محمدی‌ری‌شهری، محمد؛ کلید حفظ
۹. نوری طبرسی، میراز حسین؛ مستدرک الوسائل
۱۰. هندی، علاءالدین المتقی؛ کنز العمال